CÂND ÎI SPUNEM COPILULUI CĂ MOŞ CRĂCIUN NU EXISTĂ SAU DESPRE FICȚIONALITATEA BELETRISTICII

Larisa CASANGIU
Universitatea „Ovidius", Constanța

Abstract: *The article "When should we tell to a child that Santa Claus doesn't exist or about belles-lettres" aims to become a "pleading" for reading and for a necessary distinction between fiction and reality.*
The teacher in school should explain to the child that there is a gap between true and verisimilitude in the art field. In the same time, also the adults have to prove their aesthetic knowledge regarding to distinction art vs. science.
We appeal to some quotations sustaining our point of view.
Key words: *Santa Claus, reading, literature, education*, *verisimilitude, imagination, art*.

Receptarea instituționalizată a textului beletristic începe încă din grădinița de copii, în cadrul activității de educare a limbajului preşcolarului. Atunci se prezintă fie texte de dimensiuni reduse, fie adaptări după anumite opere literare în vederea accesibilizării lor, fie se apelează la diverse mijloace electronice, audio-video, sau iconografice în ideea facilitării receptării textului literar. La acest nivel, valențele etice ale textelor selectate, ca şi atractivitatea lor par să prevaleze în fața principiului estetic ce guvernează orice produs artistic, chiar şi micile secvențe constituind suportul activității mai degrabă din rațiuni didactice decât din convingeri artistice.

Preşcolarii trăiesc adesea într-un univers utopic în care orice este posibil, în care animalele se şicanează, sunt prietene sau se iubesc, indiferent de apartenența la specie, în care adultul are puteri fabuloase, binele este răsplătit chiar şi înmiit, iar răul este pedepsit imediat ce s-a comis sau niciodată, în care teleportarea este un mijloc de „locomoție" obişnuit, în care eroul vorbeşte cu regnul animal, în care sărăcia şi bogăția sunt stări efemere şi oricând susceptibile de conversiune, în care Sfinții şi diavolii intervin în viața mundană sub forme concrete, la modul cel mai firesc cu putință, în care călătoria cosmică, interstelară, pare la îndemâna oricui.

Iluzia pe care o întreține literatura realistă sau chiar cea SF, de „ca şi cum…" (ca şi cum ar fi real evenimentul relatat!) este o trăsătură a atmosferei de poveste şi a spiritului ludic ce caracterizează copilăria fericită.

Din păcate, uneori nu doar în şcoala primară, dar nici în gimnaziu, nici în liceu şi poate nici în învățământul superior nu se realizează o demarcație / limitare clară între domeniul artistic, al ficțiunii, al realității textuale, fictive, şi domeniul realității „reale", atestată social-istoric, de referință.

Că aşa stau lucrurile o demonstrează viile polemici asupra unor opere beletristice, cu privire la *adevărul* exprimat în formă artistică.

Chiar în condițiile în care, în spirit realist, realitatea textuală concurează serios realitatea ficțională, autorul apelând la o serie de ancore ştiințifice şi social-istorice atestate / confirmate, cele două lumi nu pot şi nu trebuie să fie suprapuse până la identificare.

În ultima vreme, diverşi prelați, unii părinți, dar chiar şi cadre didactice cu solidă formare pedagogică, populează rarele emisiuni TV dedicate dezbaterii unor chestiuni livreşti, doar pentru a-şi exprima îngrijorarea sau pentru a lua atitudine fermă împotriva „misticismului" din *Harry Potter* sau a „invenției" din cărțile lui Dan Brown.

BDD-A5392 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:08 UTC)

Mai mult chiar, un moderator de *talk-show* anunța nu demult în emisiunea sa în direct o ştire şocantă, denotând ignoranța, naivitatea sau pur şi simplu lipsa oricărei bănuieli privind delimitarea domeniului artistic de cel al realității sociale de referință, şi anume că jumătate din cei care i-au citit cărțile lui Dan Brown nu mai serbează Paştele!...

Cel puțin ciudat este faptul că nici accesibilitatea operelor, nici lipsa oricăror trimiteri licențioase nu par să conteze în critica ideologiei acestor puritani în literatură. Nici exercițiul volitiv presupus de actul lecturii (mai cu seamă că aceste opere însumează sute şi mii de pagini), nici lărgirea orizontului cognitiv şi dezvoltarea tuturor proceselor psihice, nici educația estetică nu edulcorează judecata procustiană a celor care nu bănuiesc diferența clară dintre artă şi viață. Or, legenda despre întemeierea Romei spune că Romulus trasează o linie care să marcheze granița, şi îşi ucide fratele pentru că nu a respectat-o. Iată caracterul invalicabil al unor limite!...

Formele de expresie artistică ale literaturii, proteice şi înşelătoare, induc în eroare consumatorul neofit de artă, şi, uneori, chiar şi pe cel inițiat. Astfel, mirajul lecturii şi trăirea empatică a subiectului sunt de natură să inducă ceea ce Roland Barthes numea *le plaisir de texte*, într-un mod atât de autentic şi de profund încât cititorul să-şi dorească o „prelungire" a universului utopic în care s-a insolitat, în realitatea imediată, familiară lui. Iată de ce până şi Umberto Eco mărturiseşte că a fost să viziteze un loc în care era plasată acțiunea unei opere beletristice!...

Acelaşi exeget altfel aducea critici tuturor celor care nu identificau în text ficțiunea.

Fenomenul de respingere a literaturii pe motive strict ideologice, mai precis din pricina contradicției cu convingerile personale sau, uneori, din pricina unor informații scoase din context (de parcă romanul ar fi un document tehnico-ştiințific în care fiecare enunț este riguros matematic şi demonstrabil!...) se aseamănă cu gestul Califului care a poruncit distrugerea Bibliotecii din Alexandria, pe motiv că toate cărțile fie spuneau acelaşi lucru ca şi *Coranul*, şi în acest caz erau inutile, fie, dimpotrivă, afirmau altceva şi atunci erau în eroare şi, implicit, primejdioase. Nu trebuie să ne lăsăm însă înşelați, întrucât Califul era un inițiat, cum remarca Umberto Eco, el „cunoştea şi poseda adevărul, iar pe baza acestuia judeca şi cărțile"[1].

În predoslovia la *De neamul moldovenilor*, Miron Costin arată că „nu ieste alta şi mai frumoasă şi mai de folos în toată viiața omului zăbavă decâtu cetitul cărților"[2]. Cu puțin timp în urmă, Mario Vargas Llosa, într-un interviu, la Madrid, afirma că *literatura este un posibil refugiu de nefericire*, iar Michel Houellebecq arăta că „Să trăieşti fără lectură este periculos; trebuie să te limitezi la viață, şi nu e lipsit de riscuri"[3].

De la marele cronicar moldovean la celebrul romancier francez au existat numeroase alte pledoarii pentru lectură, iar valențele etico-estetice, formativ-instructive şi filosofice ale acestui minunat exercițiu intelectual sunt multiple şi cu un indubitabil impact pozitiv în dezvoltarea armonioasă a individului uman (în special atunci când se respectă o serie de particularități în ceea ce priveşte micuțul consumator de artă: gradul dezvoltării psihice, accesibilitatea limbajului, sfera de interese, trebuințe şi preocupări, posibilitățile de identificare şi de înțelegere a mesajului artistic etc.).

BDD-A5392 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:08 UTC)

Prin lectură, omul internalizează valorile imuabile ale umanului, sintetizate în conceptele antice de Adevăr, Bine şi Frumos[4], se disciplinează, îşi îmbogăţeşte şi nuanţează lexicul, îşi satisface setea de cunoaştere, îşi cultivă gustul estetic, îşi lărgeşte universul informaţional, îşi dezvoltă procesele psihice (gândire, memorie, imaginaţie…) şi afective, se purifică (prin *catharsis*), se abilitează în diverse profesii şi meserii, găseşte soluţii pentru rezolvarea unor probleme ontologice, deprinde un comportament civilizat, în acord cu normele tradiţionale, dar şi cu exigenţele societăţii actuale, îşi formează spirit de echipă, se sensibilizează faţă de universul vieţuitoarelor mărunte, îşi asumă o scară axiologică şi se insolitează într-o ordine ideală în care poate rezona şi să-şi proiecteze lumea proprie de idei şi sentimente.

Toate aceste valenţe şi altele care decurg din ele nu trebuie să devină ţinta lecturii, întrucât ele se constituie într-o consecinţă a ei, sau, altfel spus, plăcerea estetică nu trebuie întinată de căutarea informaţiei şi de atingerea unor scopuri (promovarea unor examene, obţinerea anumitor performanţe etc.), întrucât, aşa cum arăta Şklovski, „Scopul artei este de a produce o senzaţie a obiectului, senzaţie care trebuie să fie o vedere, şi nu doar o recunoaştere. Procedeul artistic este un procedeu al în-străinării lucrurilor”[5].

Gérard Genette demonstrează că „se ştie încă de la Aristotel că subiectul teatrului – şi, prin extindere, al oricărei ficţiuni – nu este nici adevărul, nici posibilul, ci verosimilul”[6], iar Monica Spiridon, urmând aceeaşi linie, precizează: „Verosimilul e noţiunea-cheie ce explică mecanismul prin care discursul poate deveni acceptabil, nu în absolut, ci într-un anumit context şi pentru anumiţi auditori. /…/ Spre deosebire de *adevărat*, verosimilul e o noţiune relativă, variabilă istoric şi cultural”[7].

Roland Barthes sugera că opera beletristică implică ideea de seducţie, întrucât „a citi înseamnă a dori opera”[8]. În *Plăcerea textului*, exegetul face o distincţie între textele care ar induce plăcere şi cele care ar induce desfătare cititorului, remarcând: „critica se referă întotdeauna la textele de plăcere, niciodată la textele de desfătare, /…/ [întrucât] prezentarea desfătării îi este interzisă”[9].

Iată o posibilă explicaţie a refuzului de a citi manifestat de cei care au luat act de literatură doar în şcoală, concomitent cu investigarea ei critică!...

În spiritul lui Titu Maiorescu şi al ideilor estetice exprimate de acesta cu privire la dihotomia artă *vs.* ştiinţă[10], Dumitru Tiutiuca enumeră o serie de *elemente de diferenţiere* care ar arăta clar că *artisticul este opus ştiinţificului*:

„Ştiinţa este obiectivă, raţională,	Arta este subiectivă, afectivă,
urmăreşte generalul,	urmăreşte particularul,
are ca obiectiv adevărul,	este interesată de frumos,
cercetează realul,	este interesată de verosimil,
comunică neutru, logic etc.,	expresiv, subiectiv,
denotaţie,	conotaţie,
sinonimie infinită,	sinonimie absentă,
omonimie absentă,	omonimie infinită,

BDD-A5392 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:08 UTC)

traductibilă, aproape intraductibilă,
interesează specialiştii, se adresează publicului larg”[11].

Desigur că demarcația aceasta între artă şi ştiință este de necontestat, chiar dacă elementele diferențiatoare nu se pot situa mereu într-o opoziție atât de categorică (în sensul că adesea elementele ce caracterizează ştiința se regăsesc şi în artă, cu precădere în beletristică!)[12].

Considerentele de ordin teoretic de mai sus cu privire la efectele benefice ale literaturii artistice asupra lectorului, dar şi la verosimil, sunt motivate de faptul că rațiunile didactice care stau la baza abordării textului literar în cadru instituționalizat fac ca, în învățământul preprimar şi primar, cadrul didactic să conştientizeze cu precădere valențele etico-estetice, formativ-instructive şi filosofice ale literaturii pentru copii, analiza literară aplicată operei fiind din ce în ce mai specializată până la absolvirea liceului, pierzându-se din vedere că, la un moment dat, cum este necesar să-i spunem copilului *cine lasă daruri în Ajunul Crăciunului* este necesar să-i spunem şi că literatura, asemenea oricărui produs artistic, are o realitate proprie, textuală, verosimilă şi nu adevărată, cu o anumită concretețe doar în actul lecturii, imposibil de prelungit în realitatea cotidiană. Monica Spiridon considera chiar: „Ca limbaj, literatura anihilează literatura, substituindu-i irealitatea sa substanțială”[13].

Heine afirma cândva că „Diavolii, iezuiții şi nobilimea nu există decât dacă credem în ei”. Este o reflecție ce sorginte ancestrală, întrucât anumiți termeni au devenit tabu ca nu cumva, odată pronunțați, să provoace manifestarea realității la care se referă. Prin extrapolare, şi Moş Crăciun există cât timp credem în el şi primim daruri în ajunul sărbătorii naşterii Mântuitorului nostru. Totuşi, la un moment dat trebuie să le împărtăşim şi celorlalți cine pune darurile sub brad... Copii fiind, credeam atât de mult că Moşul o face în persoană, încât îi pândeam apariția, încredințați că l-am putea întâlni.

Mai târziu, fie am aflat de la cei mai mari ca noi că am fost amăgiți, fie i-am întâlnit pe cei care se substituiau lui!...

În literatură, duhul ficțiunii este însă greu identificabil, mai ales dacă nimeni nu a atras atenția asupra lui, nu l-a demascat. Momentul propice dezvăluirii caracterului ficțional al literaturii diferă de la un copil la altul, nefiind condiționat atât de vârstă, cât de gradul dezvoltării psihice, de trecerea de la stadiul operațiilor concrete la stadiul operațiilor abstracte. Astfel, din momentul în care copilul poate recepta şi utiliza adecvat simbolul (ca figură de stil) în comunicarea literară, este susceptibil de a avea capacitatea înțelegerii ficționalității literaturii. Iată de ce s-ar impune ca între obiectivele studierii literaturii în şcoală, chiar din ciclul primar, să figureze şi un obiectiv care să vizeze caracterul ficțional al beletristicii, în condițiile în care oricum se face distincția între textul literar şi cel nonliterar.

Sintetizând, pe măsură ce copilul află sau se convinge că nu există Moş Crăciun, este necesar să afle şi că, chiar atunci când realitatea textuală o concurează serios pe cea „reală”, literatura are caracter ficțional, ca rezultat al fanteziei şi sensibilității creatoare a scriitorului care a creat-o.

Note

1. Eco, Umberto, *Interpretare şi suprainterpretare*, trad. Ştefania Mincu, Ed. Pontica, 2004, Constanța, p. 32

BDD-A5392 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:08 UTC)

[2]. Miron Costin, *Predoslovie* la *De neamul moldovenilor,* în: *Letopiseţul Ţării Moldovei*. *De neamul moldovenilor,* Ed. Junimea, Iaşi, 1984, p. 243
[3]. Michel Houellebecq, *Platforma*, Ed. Polirom, 2003, trad. Emanoil Marcu, p. 82
4. Schiller, în *Scrisori asupra educaţiei estetice*, arată *că frecventarea artei produce acea stare de armonie lăuntrică favorabilă moralităţii* – apud Tudor Vianu, *Estetica*, Ed. Orizonturi, Bucureşti, f.a., p. 304
[5]. Victor Şklovski, *Arta ca procedeu*, în: *Ce este literatura?,* Şcoala formală rusă, Ed. Univers, Bucureşti, 1983, p. 386
6. Gérard Genette, *Verosimil şi motivaţie*, în: *Figuri*, Ed. Univers, Bucureşti, 1978, p. 167
[7]. Monica Spiridon, *Despre „aparenţa" şi „realitatea" literaturii*, Ed. Univers, Bucureşti, 1984, p. 72
[8]. apud Dumitru Tiutiuca, *Teoria literară*, Institutul European, Iaşi, 2002, p. 21
[9]. Roland Barthes, *Plăcerea textului*, Ed. Echinox, Cluj-Napoca, 1994, p. 35
[10]. Titu Maiorescu, *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*
[11]. Dumitru Tiutiuca, *Teoria literară*, Institutul European, Iaşi, 2002, p. 16
[12]. Roger Caillois, dimpotrivă, într-un interviu, spune: „Eu nu cred că există opoziţie între poezie şi ştiinţă" – Ion Pop, *Ore franceze*, Ed. Univers, Bucureşti, 1979, p. 28
[13]. Monica Spiridon, *Despre „aparenţa" şi „realitatea" literaturii*, Ed. Univers, Bucureşti, 1984, p. 38

Bibliografie

Barthes, Roland, *Plăcerea textului*, Ed. Echinox, Cluj-Napoca, 1994
Costin, Miron, *Letopiseţul Ţării Moldovei*. *De neamul moldovenilor,* Ed. Junimea, Iaşi, 1984
Eco, Umberto, *Interpretare şi suprainterpretare*, trad. Ştefania Mincu, Ed. Pontica, 2004, Constanţa
Eco, Umberto, *Şase plimbări prin pădurea narativă,* trad. Ştefania Mincu, Ed. Pontica, 1997, Constanţa
Genette, Gérard, *Verosimil şi motivaţie*, în: *Figuri*, Ed. Univers, Bucureşti, 1978, pp. 166 – 192
Houellebecq, Michel, *Platforma*, Ed. Polirom, trad. Emanoil Marcu, 2003
Pop, Ion, *Ore franceze*, Ed. Univers, Bucureşti, 1979
Spiridon, Monica, *Despre „aparenţa" şi „realitatea" literaturii*, Ed. Univers, Bucureşti, 1984
Tiutiuca, Dumitru, *Teoria literară*, Institutul European, Iaşi, 2002
Vianu, Tudor, *Estetica*, Ed. Orizonturi, Bucureşti, f.a
*** *Ce este literatura? Şcoala formală rusă*, Ed. Univers, Bucureşti, 1983

BDD-A5392 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:08 UTC)